

Ηγεσία και αυτοπραγμάτωση. Η αρχαία παρακαταθήκη του «δύνασθαι».

Αγγελική Κομποχόλη
Μέντορας ΑΛΛΗΛΟΝ για προσωπική ανάπτυξη
Δρ. Πανεπιστημίου Αθηνών,
Διδάσκουσα στο Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο Επικοινωνίας

Περίληψη

Η αρχαία ελληνική παιδεία είχε πάντοτε στόχο τη δημιουργία ολοκληρωμένων προσωπικοτήτων, που θα μπορούσαν να ηγούνται –σε απαιτητικές κυρίως συνθήκες- κρίσιμων καταστάσεων λαμβάνοντας αποτελεσματικές αποφάσεις τόσο για την ατομική όσο και για τη δημόσια ζωή. Η έννοια της «ηγεσίας» συνδέθηκε άρρηκτα με την ικανότητα προσωπικής εξέλιξης και αυτοπραγμάτωσης μέσα από την φιλοσοφική οδό του «γνώθι σεαυτόν», καθώς ικανός ηγέτης είναι πρωτίστως αυτός που μπορεί να κυριαρχήσει στον εαυτόν του και τους φόβους έχοντας ξεκάθαρες αξίες και ακολούθως αυτός που κατορθώνει λαμπρά επιτεύγματα στον χώρο δράσης που κινείται. Τότε μόνον οι αρετές του ανθρώπου γίνονται το θετικό πεπρωμένο του και η κοινωνία μέσα στην οποία εντάσσεται προοδεύει και ευημερεί.

Η έννοια της ηγεσίας στην αρχαία ελληνική θεώρηση είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το κριτήριο της σωστής σκέψης και της αποτελεσματικής καθοδηγητικής δράσης. Το ρήμα «ἡγοῦμαι», με τη διττή σημασία του «σκέπτομαι» και «κυβερνώ», στενά συνδεδεμένο (αρχικά) με την πολεμική ενέργεια απαντάται ήδη στον Όμηρο δημιουργώντας μία ισχυρή οικογένεια λέξεων με συναφές σημασιολογικό περιεχόμενο (ἡγεμών, ἡγούμενος,

ἡγήτωρ, ἡγέτης, αλλά και καθηγητής). Ανάλογη ετυμολογική ανάλυση παρατηρείται και σε άλλες συγγενικές, από εννοιολογικής απόψεως, λέξεις: Κοίρανος, κάρανος, κράνης, κράντωρ, κρείων, κρέων (ο κυρίαρχος, ο αρχηγός του στρατού, αυτός που τίθεται «ἐπί κεφαλῆς», σε συνάφεια με το αρχαίο ουσιαστικό «κάρα», το κεφάλι, απ' όπου και οι λέξεις κρίνω και κρίσις), κυβερνήτης (κυριολεκτικώς ο αρχηγός του στόλου, η «κύβη», η κεφαλή δηλαδή, της «νηός», του αρχαίου πλοίου), μέδων (ο προστάτης, ο βασιλεύς, αλλά και ο πνευματικός ηγέτης, από το αρχαίο ρήμα «μέδομαι» με τη διπλή έννοια του σκέπτομαι και φροντίζω), κ.ο.κ.

Γίνεται, λοιπόν, σαφές ότι η έννοια της ηγεσίας, στην αρχαία της διερεύνηση, δε συνιστά έναν απλό πολιτικό ή στρατιωτικό όρο, αλλά έχει ευρύτερη σημασία, διαθέτει φιλοσοφικό έρεισμα και υποδεικνύει τρόπους σκέψης θεμελιωμένους σε γερές ανθρωπιστικές βάσεις (πρβλ. την έννοια «φιλόσοφος –βασιλεύς» του Πλάτωνα). Το πρότυπο του σοφού, δίκαιου ηγέτη προβάλλεται σταθερά στην αρχαία ελληνική γραμματεία, ως πρότυπο προς μίμηση, ενώ κάθε άλλη μορφή (αρνητικής) διακυβέρνησης απλώς περιγράφεται, προκειμένου να γίνει κατανοητή με σαφήνεια στη λειτουργία της, ώστε μελλοντικά να αποφευχθεί. Η απόλυτη ηθική ακεραιότητα και ο αγώνας για το δημόσιο καλό είναι τα θεμέλια στα οποία οικοδο-

μείται η ιδανική ηγετική μορφή, που έχει ένα και μόνο βασικό καθήκον: να υπηρετήσει σωστά το κοινωνικό σύνολο (πατριδα) και εκείνους από τους οποίους αναδείχθηκε ηγέτης. Ταυτοχρόνως, όμως, στη βάση αυτή επιτυγχάνεται η σμίλευση της αυθεντικότητας του ατόμου, η ενδυνάμωσή του και η ανάπτυξη της αυτοηγεσίας ως προσωπικής ικανότητας και στάσης ζωής.

Η έννοια της ηγεσίας, δηλαδή, δεν περιορίζεται μόνον στον πολιτικό ή στρατιωτικό βίο, αλλά αφορά κάθε έκφανση της κοινωνικής, ηθικής και πνευματικής ζωής, τόσο σε διασυλλογικό όσο και σε ατομικό επίπεδο. Στην τελευταία περίπτωση μάλιστα, η προσωπικότητα του Σωκράτη παρέχει το μέτρο της αυτό-ηγετικής ικανότητας αναδεικνύοντας την πολύτιμη συμβολή της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφικής σκέψης όσον αφορά στην εσωτερική καλλιέργεια του ανθρώπου και την αυτό-εξέλιξη. Η ζωή του Αθηναίου φιλοσόφου υπήρξε υποδειγματικό πρότυπο κοινωνικού, πολιτικού και πνευματικού σθένους, γερά θεμελιωμένου σε αρχές και διδαχές της φιλοσοφίας που είχαν πάντα σταθερό προβάδισμα στην ζωή του και από τις οποίες ποτέ δεν παρέκκλιε. Η αδιαπραγμάτευτη απόφαση του τέλους του, ως πιστή τήρηση των προσωπικών του αρχών, αποτελεί την αδιάψευστη μαρτυρία. Ο ίδιος άλλωστε, μέσα από την δική του φιλοσοφική θεώρηση, προσέφερε στην ανθρωπότητα την μέθοδο της γνώσης, κυρίως της αναγνώρισης, του εσωτερικού εαυτού (μαιευτική): έδωσε δηλαδή την πρώτη αναγκαία προϋπόθεση στην ανέλιξη μίας ηγετικής φυσιογνωμίας

Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκαν και άλλοι σπουδαίοι στοχαστές του αρχαίου κόσμου. Ο Επίκουρος περιέγραψε με σαφήνεια τις βάσεις πάνω στις οποίες στερεώνεται η (αυτό)ηγετική προσωπικότητα, με άλλα λόγια τις πρωταρχικές αρετές που καθοδηγούν την δράση του ανθρώπου που ξέρει να ηγείται σε όλα τα επίπεδα. Στην οπτική του Επικούρου οι αρετές αυτές είναι τέσσερις: η σωφροσύνη, η εγκράτεια, η ανδρεία, η δικαιοσύνη. Η σωφροσύνη βοηθά τον άνθρωπο να διατηρεί στις πλέον δυσχερείς στιγμές ακέραια την φρόνησή του, ορθώνοντας στην κρίσιμη περίπτωση ασπίδα λογικής. Η

εγκράτεια πάλι σχετίζεται με το επίθετο «ἐγκρατής», λέξη σύνθετη από την αρχαία πρόθεση «έν» (μέσα) και το ουσιαστικό «κράτος» (που δηλώνει την κυριαρχία), περιγράφοντας τον άνθρωπο που διαθέτει δύναμη και εσωτερικό αυτοέλεγχο. Η αρχαία «ἀνδρεία», λέξη που επέζησε με σημασία ατόφια μέχρι τις ημέρες μας, είναι η γενναιότητα, η ευψυχία, αξίζει όμως να δούμε πως την ορίζει ο πλατωνικός φιλόσοφος Σπεύσιππος στους «Θορους» του : «Ἀνδρεία», «ἕξις ἀκίνητος ὑπὸ τοῦ φόβου» (η δυνατότητα δηλαδή να μην τρέπεται ο άνθρωπος σε φυγή κάτω από το καθεστώς του φόβου, «ἐγκράτεια ψυχῆς πρὸς τὰ φοβερά καὶ δεινά», «εὐθαρσία ἐπὶ θανάτου προσδοκία», «ἕξις διαφυλακτικὴ λογισμῶν ὀρθῶν ἐν κινδύνοις». Συνοψίζει, τρόπον τινά, η ανδρεία τις δύο προηγούμενες αρετές και γίνεται για τον Επίκουρο ο στυλοβάτης για την τέταρτη αρετή που δεν είναι άλλη από την δικαιοσύνη. Αυτή είναι και η υπέρτατη αρετή που προηγείται στα αξιολογικά συστήματα όλων σχεδόν των στοχαστών του αρχαίου κόσμου. Καμία ηθική αρχή δεν μπορεί να ανθίσει, κανένας ηθικός πολιτισμός δεν μπορεί να λάμψει, αν δεν υπάρχει η δικαιοσύνη. Ο Πλάτων στο έργο του Κρατύλος την περιγράφει με γλαφυρότητα και την συγκρίνει με τον ήλιο, θεωρώντας πως το φωτεινό ουράνιο σώμα την εκπροσωπεί απόλυτα, καθώς ο ήλιος είναι «διΐωνν», διέρχεται δηλαδή απ' όλα τα μέρη του κόσμου, και «καίωνν», λάμπει και φωτίζει εξ ίσου (πρβλ εδώ τον περίφημο στίχο του Ελύτη «Της δικαιοσύνης Ἦλιε Νοητέ»).

Ποια άλλα, όμως, χαρακτηριστικά πρέπει να διέπουν τον άνθρωπο αν θέλει να ηγείται (πρωτίστως του εαυτού του), πέραν των ηθικών αρχών που αναμφισβήτητα οφείλει να διαθέτει; Γιατί, βεβαίως, στην αρχαία ελληνική αποτίμηση ο σπουδαίος ηγέτης μπορεί και εμπνέει τους άλλους, αλλά για να συμβεί αυτό θα πρέπει να διαθέτει όχι μόνον ηθικές αρετές αλλά και όραμα. «Αν οι πράξεις σου εμπνέουν άλλους ανθρώπους να ονειρεύονται περισσότερο, να μαθαίνουν περισσότερο, να κάνουν περισσότερα, να γίνονται κάτι περισσότερο, τότε είσαι ηγέτης», θα πει πολλούς αιώνες αργότερα ο Αμερικανός Πρόεδρος John Quincy Adams, αλλά φυσικά η έννοια της ηγεσίας δεν περιορίζεται μόνον σε πολιτικό επίπεδο. Κάθε άνθρω-

πος που μπορεί να γίνει πηγή έμπνευσης και δύναμης για τους άλλους, ακόμη και για έναν μικρό κύκλο συνανθρώπων του, έχει στοιχεία (αυτό)ηγετικής ικανότητας, όταν δηλαδή διακρίνεται από αυτοκυριαρχία αλλά κυρίως δεν αποτρέπει τον εαυτόν του από το όνειρο. «Έάν μη ἔλπισται, ἀνέλπιστον οὐκ εὐρήσει», θα πει με εμβληματικό τρόπο ο Ηράκλειτος ανοίγοντας τον δρόμο εξάλειψης του φόβου στην διεκδίκηση του οράματος, δρόμο που θα τον ακολουθήσουν πολλές γενεές αργότερα: «Έχει πλάκα να κάνεις κάτι που δεν μπορεί να γίνει. Αν μπορείς να το ονειρευτείς, μπορείς να το κάνεις. Για να πετύχεις, δούλευε σκληρά, μην τα παρατάς ποτέ και, πάνω απ' όλα, να έχεις μια υπέροχη εμμονή» (Walt Disney).

Με τον ίδιο στοχαστικό τρόπο ο Ηράκλειτος θα διδάξει στην ανθρωπότητα το θεμελιώδες μυστικό της αλλαγής, η κατανόηση του οποίου είναι κρίσιμη σε κάθε πορεία αυτό-εξέλιξης. «Τά πάντα ρεῖ καί οὐδέν μένει», θα πει με αφοπλι-

στική απλότητα ο Εφέσιος φιλόσοφος προτρέποντας τον άνθρωπο όχι μόνον να μην φοβάται την αλλαγή, αλλά -σχήμα οξύμωρο- να γίνει ο ίδιος η αλλαγή. Εχθρός της αλλαγής -και κατ' επέκταση της ανάπτυξης- σχεδόν πάντοτε είναι ο φόβος, ο φόβος της δοκιμής του νέου, ριζωμένος στη συνήθεια και την ασφάλεια του παλαιού. Πρωτοπόροι εδώ οι Στωικοί φιλόσοφοι θα μελετήσουν τη λειτουργία του για να προτείνουν το περίφημο «ἀνέχου ἀπέχου» (δες δηλαδή τον φόβο σου και πάρε απόσταση από αυτόν). Να λοιπόν που η διδαχή, η επίγνωση, κάθε τι που κληροδοτείται ως ηθική επιταγή από την αρχαία σοφία μπορεί να γίνει οδοδείκτης στην προσωπική μας ανάπτυξη ακόμη και σήμερα. Αυτό άλλωστε διακήρυξε με εμβληματικό τρόπο ο Σωκράτης, όταν καλώντας τον Ξενοφώντα σε διδαχή αρετής, διετύπωσε την περίφημη φράση: «Έπου καί μάθανε», δηλαδή ακολούθησε (τους δρόμους των σοφών) και μάθε.

